

РЕЦЕНЗИЯ

от доцент д-р Никола Георгиев Шопов, д.м.

началник на Отделение по военномедицинска експертиза за работа на вода в Научно-приложен център по военномедицинска експертиза, авиационна и морска медицина на Военномедицинска академия – София

Относно: Дисертационен труд на тема „Защита на населението при риск от наводнения“ с автор проф. д-р Христианна Ангелова Романова-Радева, дм, докторант на самостоятелна подготовка за придобиване на научна степен „доктор на науките“ по професионално направление 7.1. Медицина, специалност „Медицина на бедствените ситуации“.

Съгласно с Решение от заседание на Факултетен съвет при Факултет „Обществено здравеопазване“ от протокол № 146/16.12.2019 г. и Заповед № Р-109-429/20.12.2019 г. на Ректора на МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, съм избран за външен член на Научно жури (НЖ) по процедура за публична защита на дисертационен труд за придобиване на научна степен „доктор на науките“ с кандидат **проф. д-р Христианна Ангелова Романова-Радева, д.м.** С Протокол № 1/03.01.2020 г. от заседание на НЖ съм определен за рецензент относно процедурата.

Предоставените ми документи от докторанта са съобразени със ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение, както и с чл. 89, ал. 4 от Правилник за развитието на академичния състав в МУ-Варна. Същите отговарят на изискванията на процедурата за придобиване на научна степен „доктор на науките“. Нямам коментар и забележки по отношение на представените документи.

Оценката на докторанта и дисертационния труд е комплексна и включва научноизследователската и практическата дейност на докторанта, както и структурата, научните характеристики и научно-приложните резултати на дисертацията, оценка на автореферата, съгласно Правилник за развитие на академичния състав в МУ – Варна.

I. **Общо представяне на докторанта**

1. Кратки данни за професионалния път на кандидата

Проф. д-р Христианна Романова-Радева е родена в гр. Попово. Завършила е медицина през 1979 г. във Висш медицински институт – гр. Варна. Работила е като участъков терапевт в Добрич и от 1980 г. е асистент в сектор Медико-санитарна защита във ВМИ – гр. Варна. През 1985 г. става старши асистент, а от 1990 е главен асистент в Медицински университет – гр. Варна.

През 2008 г. е хабилитирана - академична длъжност „доцент“ и назначена за ръководител на УНС по „Медицина на бедствените ситуации“, а от 2017 г. е ръководител на Катедра „Медицина на бедствените ситуации и морска медицина“.

2. Научно развитие

През годините докторантът преминава следните етапи на научно развитие:

- през 1979 г. придобива ОКС „магистър” по медицина;
- през 1985 г. придобива медицинска специалност „Медико-санитарна защита“ (приравнена на „Медицина на бедствените ситуации“);
- през 2006 г. защитава дисертация на тема „Бедствени ситуации във Варненски регион и възможни хигиенно-епидемиологични проблеми“, като придобива ОНС „доктор“ по специалност „Медицина на бедствените ситуации“;
- през 2008 г. е избрана на АД „доцент” във МУ – гр. Варна;
- през 2018 г. заема АД „професор” във Факултет „Обществено здравеопазване“ на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – гр. Варна.

3. Научноизследователска и практическа дейност

Публикационната активност на проф. Романова включва четири монографии с общ обем от 960 стр.; шест учебници с общ обем 1130 стр.; две учебни пособия с общ обем 165 стр. Има 90 публикувани научни статии в наши и чужди списания. Представила е 89 доклада и 10 научни съобщения. Научноизследователската активност на докторанта се потвърждава от участието ѝ в 105 научни форума и 5 изследователски проекта.

Основните научни разработки на проф. Романова са проучвания на здравните и екологични проблеми на Девненски промишлен комплекс при аварийни ситуации, оценка на потенциалния риск от отровни вещества на територията на Варненска област, природно-географски и антропогенни предпоставки за бедствия във Варненски регион, информираност и готовност за защита на населението от Варненски регион при бедствия и др.

От 1987 г. проф. Романова работи и по проблемите на инвалидите, по програми с тях и за тях. Разработила е национален „Концептуален модел за мониторинг и оценка на общественото мнение за защита при бедствени ситуации”, създала е „Семеен хигиенно-противоепидемичен пакет”, участвала е в сдружение „Заедно срещу бедствията”, включващо медицински услуги за инвалиди и др.

През годините докторантът системно и целенасочено повишава своята професионална квалификация и придобива многообхватна теоретична и практическа подготовка. Участва и в множество международни курсове за обучение, както и като лектор в курсове у нас, някои от които са:

- през месец юни 2005 г. участва в петдневен международен курс в гр. Бордо - Франция по проблемите на инвалидите „Vivre sans frontiers”;
- през май 2006 г. провежда четиридневен международен курс в гр. Киев – Украйна в помощ на инвалидите „Створимо світ рівних можливостей”;
- през учебните 2013/2014 и 2014/2015 години провежда обучения с магистри във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, Юридически факултет, катедра „Сигурност и безопасност“ – по 15 учебни часа на тема: „Неконвекционални катаклизми и организация на медицинската помощ”;
- през месец август 2015 г. е организатор и лектор на проведено фирмено обучение на тема: „Помощ и взаимопомощ на мястото на инцидента при бедствия и последващи кризи“ в рамките на 20 учебни часа в гр. Ница – Франция;
- през учебната 2016/2017 година е организатор и лектор на проведено обучение с членове на Дружеството на инвалидите – Варна, в рамките на 20 учебни часа на тема:

„Първа помощ (самопомощ и взаимопомощ) на хората с увреждания при бедствени ситуации“.

Професор Романова има впечатляваща кариера на учен с висока професионална компетентност и експертиза в областта на медицината на бедствията и катастрофите. Тя е член на:

- Експертен съвет по медицинската специалност „МБС (на катастрофите)“;
- Национален съвет по качество на обучение и квалификация в системата на Спешна медицинска помощ;
- На организационния комитет на Четвърти международен семинар по контртероризъм, организиран от Медицински университет – Варна и Университетска болница „Св. Марина“ – Варна;
- На редакционната колегия на сп. “Scripta Scientifica Salutis Publicae” на Медицински университет – Варна;
- Член на: БЛС, Българското дружество по Медицина на катастрофите, Дружеството по Медицинска география, Съюз на учените в България – клон Варна.

Тя е рецензент на статии в научни списания и сборници в сферата на Медицина на бедствените ситуации, Технологични и екологични катастрофи, Спешна помощ при масов травматизъм и др.

През месец януари 2017 г. професор Романова е определена със заповед на Министъра на здравеопазването за национален консултант по Медицина на бедствените ситуации (на катастрофите).

От 2013 г. до сега проф. Романова е била многократно определяна за член на научни журита за придобиване на ОНС „доктор“, НС „доктор на науките“ и академични длъжности „доцент“ и „професор“.

Била е научен ръководител на пет докторанта за придобиване на ОНС „доктор“.

Тя е търсен консултант от служителите на Гражданска защита, РЗИ, БЧК, ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“ – Варна, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Свободен университет – Варна, Дружество на инвалидите – Варна и др. по въпроси, свързани с бедствените ситуации.

II. Характеристика и оценка на дисертационния труд

1. Съдържание и структура на дисертацията

Предоставеният ми за оценка дисертационен труд на тема „Защита на населението при риск от наводнения“ с автор проф. д-р Христианна Ангелова Романова-Радева, д.м. е структуриран в 225 страници по следния начин:

- Въведение – 2 стр.;
- Литературен обзор – 29 стр.;
- Цел, задачи и хипотези – 2 стр.;
- Материали и методи – 9 стр.;
- Собствени проучвания – 116 стр.;
- Заключение – 2 стр.;
- Общи изводи – 2 стр.;
- Приноси – 3 стр.;
- Библиография – 21 стр.;

- Приложения – 10 броя с общ обем 32 стр.

Тезите в дисертацията са подкрепени от 9 таблици и 82 фигури, като материалите са онагледени с 5 снимки.

В библиографската справка са включени 289 литературни източника, от които 116 са на кирилица и 173 на латиница. От тях 131 са от последните 10 години, което говори за актуалност на използваните научни данни и цитирани проучвания. Литературният обзор е достатъчен по обем. Неговото представяне и цитираната литература показват, че авторът е добре запознат с проблема.

Дисертационният труд е представен в обем и вид, съответстващ на изискванията на чл. 27, ал. 2 на ППЗРАСРБ. Изготвен е при спазване на изискванията за съотношението между отделните раздели, написан е на ясен, научен език и е граматически издържан.

2. Актуалност и необходимост от разработването на дисертацията

Разработеният в дисертационния труд проблем е изключително актуален. Проблемите свързани с климатичните промени и борбата с възникващите природни бедствия са основна задача за цялата световна общественост и фокус в дневния ред на всички международни организации. Множество проучвания показват, че някои последици от климатичните промени върху океаните и ледената покривка са необратими и човечеството трябва да се подготви за това. В доклад от 2019 г. на експерти по климата на Организацията на обединените нации се посочва, че през последното десетилетие екстремни температури и наводнения се случват почти всеки ден, като е регистрирано почти двойно увеличение спрямо предишните две десетилетия. Наводненията най-често са предизвикани от проливни дъждове, които освен, че създават сериозни икономически проблеми, но водят и до проблеми свързани със здравословното състояние на населението в бедстващите райони.

За съжаление България не е изолирана от тази тревожна тенденция. През последните години у нас се случиха няколко наводнения, които по своите мащаби и въздействие върху населението са несравними със случилите се в историята до този момент. В периода май-септември 2005 г. от наводнения е засегната 75% от територията на страната с над 3200000 жители. Имаше повече от 20 жертви, а нанесените материални щети се изчислиха на близо 900 млн. лева.

През 2014 г. България е една от най-засегнатите страни от наводнения и градушки и заема 6^{-то} място в света, като тези бедствия отнеха живота на 31 човека. Нанесоха са огромни щети на селскостопанската реколта, индустрията и туризма. Варна все още помни и се възстановява от опустошителното наводнение в квартал Аспарухово. Опасна градушка се изля над София през юли 2015 г., а тежки наводнения през ноември 2017 и 2018 г. имаше и в Бургаска област.

Както се вижда наводненията могат да бъдат смъртоносни за хората и животните. Те въздействат върху обществото чрез смъртността, повишаването на травматизма, нарастване на инфекциозната заплаха и заболяемост. Внезапността и трагизмът на тези бедствия оказват изключително негативно влияние върху психиката на засегнатите и техните близки, влошават работоспособността и качеството на живот на огромно количество лица. Не са за пренебрегване и значителните икономически загуби в личен план на пострадалите и глобално за цялата страна и нейната финансова стабилност.

Именно тези значими проблеми са правилно идентифицирани и разгледани в дисертационния труд на проф. Романова. В него се подчертава необходимостта от предварителна подготовка, незабавно информиране, добра координация между различните институции и готовност на населението за правилно поведение в наводнените райони, подготвеност за оказване на само- и взаимопомощ при необходимост.

Видна е и необходимостта от разработване на съвременен систематичен документ, който да играе ролята на ръководство и да обобщи добрите практики в борбата с наводненията, като същевременно да покаже свързаността и начина на взаимодействие между различните национални институции и неправителствени организация за действие при възникване на такива катаклизми. В голяма степен предлаганата от проф. Романова дисертация може да послужи за фундамент на изработването на национална доктрина по въпросите за борба и превенция на наводненията.

3. Оценка на дисертационния труд

Дисертацията се отличава с академичен стил на представяне. Съдържанието и структурата показват отличните способности на автора да формулира, да излага, обобщава и анализира значителна научна информация, като я адаптира за нуждите на поставените цели и задачи на дисертацията. Търси се причинно-следствената връзка между различните фактори, които водят до възникване на наводнения, като се прави задълбочено проучване на важните проблеми, които стоят перманентно и изискват решение от органите на защита, системата на здравеопазването и социалната помощ.

3.1. Цел, задачи и хипотези

Научната цел на дисертацията е да се проучи риска от наводнения, като основен проблем за населението в България, информираността и подготовката на населението за правилно поведение по време и след наводнение и да се предложи превенция за намаляване на неблагоприятните последици за тяхното здравословно състояние и материално осигуряване.

Считам, че идентифицираната цел е формулирана ясно и касае един значим проблем с неблагоприятно въздействие върху населението. Тя и свързаните с нея задачи са актуални и навременни, осветляват комплексно проблема и дават базата за подбор на прецизно подбрани задачи и методи.

Основната тезата за нуждата от по-добра информираност и повишаването на здравните знания за оказване на помощ и взаимопомощ по време на наводнение, като важен превантивен фактор и намаляване на неговите негативни последици е безспорна.

Определени са и 7 основни задачи, чийто решаване е в основата на изпълнението на поставената цел. Те дават възможност за обхващане на всички основни аспекти на разглежданата тема.

3.2. Материали и методи

Материал на теоретично изследване в дисертацията са публикации на български и чуждестранни автори, вторични данни от емпирични изследвания, статистическа информация, като се използват база данни от български и чужди статистически справочници. Изследвани са и са анализирани първични и вторични данни от публикации на наши и международни организации. Ценно е включването на материали от първични данни на собствени социологически проучвания.

Предметът на изследването е фокусиран върху подготовката за реагиране. Разгледана и обсъдена е информираността и знанията за защита и оказване на помощ на пострадал от наводнение. Проучват се и се определят рисковете от наводнение, като обект на изследването са различни социологически проучвания на пълнолетни лица, пребиваващи във Варненска област.

Докторантът умело използва различни общонаучни методи за изследване. В цялостния изследователски процес е приложен интердисциплинарен подход, което се налага от многофакторността и спецификата на обекта и изследваните явления в дисертационния труд. В основата на някои от важните проучвания са приложените социологически методи – направени са социологически проучвания, чрез анкетен метод, на население от рискови райони. Особено сполучливо са използвани сравнителния и логически метод. Прилага се и метода на теоретичния анализ, методи за оценка на риска от наводнения. Подробно е представен и статистическия анализ, като са приложени добре подбрани, информативни статистически методи, като за статистическите анализи са използвани програмни продукти.

Приложените методи и аналитични инструменти са насочени към изпълнението на поставените научни задачи. Те дават възможност да се събере необходимата първична информация, да се анализират и оценят различните аспекти на изследваните явления, а тяхното комплексно използване позволява да се изследва обекта в неговата цялост и да се постигне поставената цел на дисертационния труд.

3.3. Оценка на собствените проучвания на докторанта

Безспорно най-голяма тежест в дисертацията имат собствените проучвания на проф. Романова. Те са систематизирани и обособени в шест групи:

- 1) Модел за определяне на риска от наводнение в България;
- 2) Анализ и обобщаване на задачите и дейността на институциите за защита на населението на национално, областно и общинско ниво;
- 3) Изследване и систематизиране на здравните рискове при наводнения;
- 4) Проучване и анализ на медицинската помощ при наводнения;
- 5) Проучване на информираността и оценка на подготовката за защита при наводнения на чуждестранни и български граждани на възраст над 18 години;
- 6) Изготвяне на „Обучителна стратегия за превенция и намаляване риска на населението при наводнения”.

Всяко едно от тези проучвания е добре структурирано, посочват се целите, задачите, съответните обсъждания и получените резултати, като само по себе си всяко едно представлява отделен научен проблем. Резултатите са добре описани, статистически обработени, богато онагледени с множество фигури и таблици. Това е основание да бъдат убедителни. По моя оценка те са в значителна степен оригинални и лично дело на докторанта. В обсъжданията се прави обобщение на получените резултати, като се подчертават откритите зависимости, корелации и тенденции, получени от социологическите и статистически данни. Всяко проучване води до дефиниране на конкретни, добре формулирани изводи.

Всички собствени проучвания, включени в дисертационния труд, имат принос към илюстриране на проблемите и предизвикателствата в кризисни ситуации, причинени от наводнения. Те в значителна степен дават и правилни подходи и решения за тяхното

преодоляване. Специално искам да отбележа разработената „Обучителна стратегия за превенция на риска от наводнения“. Това е един теоретично обоснован модел за координирани усилия на институциите и населението, който може да допринесе за рязко подобряване на безопасността и намаляване на последиците от наводнения. Разбира се, че неговото възприемане и налагане като обща методология за поведение е голямо предизвикателство и аз виждам възможност за насочване на бъдещите усилия на проф. Романова в неговото успешно реализиране. Увереност за това ми дава и фактът, че по време на провеждането на проучванията от дисертацията са разработени 5 броя листовки за повишаване на информираността и знанията на населението по въпроси, касаещи наводненията. Листовките са разпространени по електронен път с помощта на социалните мрежи, електронна поща и др. Раздадени са 1000 броя листовки от социологическите проучвания на респонденти от различни организации и граждани от Варненския регион, както и на чуждестранни граждани. Проведени са обучителни семинари, разработени са и са представени лекции за „Здравен риск при наводнения“ пред компетентните органи и представители на НПО организации. Това е една огромна работа с научно-приложен и силен социален ефект.

В отделна глава от дисертацията са формулирани 9 основни препоръки и предложения за намаляване на риска от наводнения. Към Министерството на образованието и науката – да се въведе преподаване в училищата на дисциплина „Готовност за бедствени ситуации“. Към Министерството на труда и социалната политика – да се осигури подготовка за по-добра информираност в трудовите колективи за действия при риск от наводнения. Повишаване процента на застраховано имущество и др. Препоръки има и към Министерството на здравеопазването, БЧК и други неправителствени организации. В цялост направените конкретни предложения и препоръки са смислени, необходими и неотложни. Някои от тях вече се обсъждат в медийните среди и са обект на внимание на редица експерти в областта на гражданската защита и борбата с бедствените ситуации.

3.4. Общи изводи и научни приноси на дисертационния труд

В тези части от дисертацията са направени обобщени изводи с цел доказване на необходимостта от разпознаване, анализиране и оценка на риска от наводнения, както и набелязване на методи и създаване на организация за неговото редуциране. Налага се извода, че по-широкото информиране и по-добрата подготовка на обществеността в България за риска от наводнения и задължително ежегодно обучение на населението за правилни действия и оказване на първа помощ, чрез съдействието на правителствени органи и обществени организации е крайъгълен камък на превенцията на наводненията.

Приемам представените 9 научно-теоретични приноса на дисертационния труд. Както и формулираните 15 научно-приложни такива, като някои от тях съм отбелязъл по-горе в изложението.

4. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Професор Романова представя 12 реални пълнотекстови публикации, свързани с проблематиката на дисертационния труд, при изискване от 10 броя – съгласно чл. 89, ал. 1, т. 3 от Правилник за развитие на академичния състав на МУ – гр. Варна. Те са публикувани в нереферирани с научно рецензиране български издания. Впечатление

прави „Двуезичен терминологичен речник, учебно ръководство по Медицина на бедствените ситуации”, естествено издаден на български и английски език. В 4 от публикациите проф. Романова е първи или самостоятелен автор, а в 4 е втори автор, което говори за водеща роля на докторанта в тези разработки. Публикациите са свързани с проблематиката на дисертацията или представят етап от разработването на дисертационния труд.

5. Оценка на автореферата

Нямам забележки към автореферата. Той логически следва разработката на дисертационния труд и показва най-характерните моменти от него и основните изводи и предложения. Разработен е на 62 страници и е илюстриран със 73 фигури, които представят по-важните статистически резултати, получени от проведените собствени проучвания.

6. Критични забележки и препоръки

Нямам съществени забележки и препоръки относно дисертационния труд. От представените ми документи по процедурата се убедих, че дисертационният труд, получените резултати и постигнатите приноси са резултат от самостоятелна, целенасочена и задълбочена научноизследователска дейност на докторанта. При внимателния прочет на всички материали по процедурата не открих белези за плагиатство или некоректно цитиране на чужди източници.

III. Заключение

Дисертационният труд на проф. д-р Христианна Романова-Радева е посветен на много актуален научен и практически проблем – ефективната борба с последиците и превенция на наводненията. Авторът притежава забележителна теоретична подготовка и натрупан практически опит, за да успява да идентифицира, формулира, анализира и синтезира широкообхватни и многофакторни процеси, каквито за бедствията, причинени от наводнения. Считаю, че тя е утвърден специалист, изследовател и преподавател, и притежава несъмнени професионални качества и висок академичен потенциал.

Дисертацията съдържа научнотеоретични и научно-приложни резултати, които представляват принос в науката и в частност в областта на медицината на бедствените ситуации. Въз основа на анализа на цялостната документация по процедурата и нейното съответствие със ЗРАСРБ, имам „положително” становище по конкурса и качествата на кандидата проф. д-р Христианна Романова-Радева. В тази връзка:

Предлагам на Уважаемото жури да присъди на проф. Романова **научна степен „доктор на науките”** в област на висшето образование 7. Здравеопазване и спорт, професионално направление 7.1. Медицина, специалност „Медицина на бедствените ситуации”.

20.01.2020 г.
гр. Варна

Рецензент:

/доц. д-р Никола Шопов, д.м./